

Володимир Мокрий

“За біль біліша” Україна Василя Стуса

*Якщо болить серце –
тобі, друже, поталанило.
Василь Стус¹*

У поетичному образі світу Василя Стуса (1938–1985) особливо важливу роль відіграє світло і сніжно-біла білота². Святий і чистий – “білий світ” дитячих років Василя Стуса – це “веселий, [повний] сонця і тепла [...] білий світ”³. Світ виховуваного в українській християнській сім’ї кінця тридцятих і сорокових років ХХ століття поета був світом, в якому “вгорі кипить сонце”, коли людина прагне бути завжди молодою. Такий заслуговуючий на благословення чоловік, який любить ближнього, обдаровує його довір’ям і ділиться

¹ В. Стус, *Золотоока красуня*, упорядник і попереднє слово Дмитро Стус, Київ 1992, с. 34.

² Білота – це колір нерозщепленого світу. Згідно з християнською традицією вона символізує досконалу чистоту, неминаючу красу, перемогу і вічну славу. Білота виражає радість і святковий настрій. Як “колір, який ще все в собі містить, білота є також символом початку, відкритих можливостей, новини. Білота – це також відповідний колір для людей, які люблять мир і світло”. Пор. D. Forstner OSB, *Biel*, [w:] *Świat symboliki chrześcijańskiej*, przekład i opracowanie W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, wybór ilustracji i komentarz T. Łozińska, Warszawa 1990, s. 115–116; пор. також M. Lurker, *Biały* [колір], [w:] *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. bp K. Romaniuk, Poznań: Pallottinum, 1989, s. 25–26.

³ В. Стус, *На однакові квадрати поділили білий світ*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

з ним радістю, стає немов “святим”⁴. Втіленням, інспірованою християнством, української культури став для Василя Стуса сіяючий промінням Євангелія від XI віку Софійський собор – Мудрості Божої⁵ у Києві, який неоднократно з’являвся в творах поета, особливо тих написаних на засланні і в камерах концтаборів: “Сосна росте із ночі. Роєм птиць благословенна свінула Софія і галактичний Київ бронзові у мерехтінні найдорожчих лиць. [...] Там – Україна”⁶, або “Над цей тюремний мур, над цю журу і над Софіївську дзвіницю зносить мене мій дух”⁷.

Цей, формований в традиційній українській родині з участю “найкращого друга Сквороди”⁸ і з “Шевченком, над коліс-

⁴ „Даруйте радощі мої // і клопоти мої – [...] // Просвітне небо аж кипить [...] // Блажен, хто не навчився жить // блажен, хто зна – любити [...] // спасибі, що вгорі кипить // сонце – угорі! [...] // в святому літеплі води // ти сам стаєш святим”. В. Стус, *Даруйте радощі мої*, [у:] В. Стус, *Поезії*, Київ 1990, с. 31–32.

⁵ В київському Софійському соборі – Мудрості Божої, до якого часто повертався у своїх віршах Василь Стус, Митрополит Іларіон, у присутності засновника собору князя Ярослава Мудрого, виголосив у 1049/50 р. свою славетну (й відому усім поколінням українських еліт, бо доступну в рукописних збірках і друкованих перевиданнях) проповідь – *Слово про закон і благодать*. Пор. М. Лабунька, *Митрополит Іларіон і його писання. Metropolita Ilarion eiusque opera*, Rome 1990; *Metropolita Ilarion, Słowo o prawie i łasce*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybrał i przełożył R. Łużny, Kraków 1995, s. 39, 51–52; пор. також W. Mokry, *Poetycka homilia metropolity Ilariona Słowo o prawie i łasce*, [w:] W. Mokry, *Od Ilariona do Skowrody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII w.*, Kraków 1996, s. 23–29 і 115–119.

⁶ В. Стус, *Сосна із ночі випливала, мов золотоока щогла*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 12.

⁷ Цит. за: Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про “Палімпсести” Василя Стуса*, [у:] *Українське слово. Хрестоматія української літературної критики ХХ ст.*, книга третя, Київ 1994, с. 372.

⁸ „Один з найкращих друзів – Скворода”. В. Стус, *Двоє слів читачеві*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 43.

кою, [що] не забувається”⁹, білий образ України Василя Стуса був однак вже в дитинстві позначений “першими знаками нашої духовної аномалії і журбою” – як визнавав поет в своєму кредо *Двоє слів читачеві*. “Білий світ” України, що так запав у пам’ять в молодості стає “за біль білішим”¹⁰ після зіткнення з тим, поділенням комуністами “на однакові квадрати”¹¹ світом, в котрому довелося жити поетові на щодень, спочатку в школі №75 в місті Сталіно¹² (нині Донецьк), потім протягом дворічної

⁹ В автобіографії *Двоє слів читачеві*, надрукованій в томі віршів *Зимові дерева* В. Стус писав: „Перші уроки поезії – мамині. Знала багато пісень і вміла дуже інтимно їх співати. Пісень було стільки, як у баби Зуїхи, нашої землячки. І таких самих. Найбільший слід на душі – од маминої колискової »Ой, люлі-люлі, моя дитино«. “Ой люлі, люлі, моя дитино, // Вдень і вночі. // Підеш, мій сину, по Україні, // Нас кленучи. // [Сину мій, сину, не клени тата, // Не пом’яни. // Мене, прокляту, я твоя мати, // Мене клени. Мене не стане, не йди меж люди, // Йди ти в гаї, // Гаї не питає й бачить не буде, // Там і гуляй. // Найдеш у гаї тую калину, // То й пригорнись, // Бо я любила, моя дитино, // Її колись. // Як підеш в села, у тії хати, // То не журись. // А як побачиш з дітками матір, // То не дивись.” Т. Шевченко, *Кобзар*, Київ 1984, с. 415]. В квадратних дужках подаємо повний текст пісні *Ой люлі, люлі, моя дитино* Тараса Шевченка, яку в дитинстві співала мама поета, а потім і він сам підспівував її протягом цілого життя. Творчий вплив на Стусове бачення України мала творчість Тараса Шевченка, до чого признавався поет, коли писав: “Шевченко над колискою – це не забувається. А співане тужно: »Йди ти, сину, на Україну, нас кленучи« – хвилює й досі. Щось схоже до тужного надгробного голосіння з »Заповіту«: »Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров’ю волю окропіте«. Перші знаки нашої духовної аномалії, журба – як перше почуття немовляти в **білому світі** [підкреслення – В.М.]. Ще були – враження од дитинства. Гарного дитинства”. В. Стус, *Двоє слів читачеві*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 42.

¹⁰ В. Стус, *Горить сосна*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 5.

¹¹ В. Стус, *На однакові квадрати поділили білий світ*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

¹² *Короткі біографічні відомості. Життя Василя Стуса*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 44–45.

військової служби в советській армії, опісля під час праці в різних установах України і нарешті в засланні в советських таборах в Мордовії, де після 13 років переслідувань, у 1985 році, в карцері табору 389/36 поет помер, на 47 році життя, подібно як і Шевченко.

* * *

Ідейно-етичні й естетичні цінності вибраних і перекладених на польську мову Анджеєм Новаком віршів Василя Стуса підтверджують виражену в кредо українського поета (тобто в *Двох словах читачеві* і спогадах про першу зустріч з музикою Людвіга ван Бетховена)¹³ віру в незламність засад, непохитність у діях, та надію на прихід в його вітчизні часів сприятливих життю людини “повної любові, яка долає природне почуття зненависті, звільнюється од неї, як од скверни”. “Поет – писав у 1969 році Василь Стус – це людина. Насамперед. А людина – це, насамперед, добродій. Якби було краще жити, я б віршів не писав, а – робив би коло землі. Ще зневажаю політиків. Ще – ціную здатність чесно померти.

¹³ Згадуючи про свої враження від першого зіткнення з музикою Людвіга ван Бетховена, яку поет назавжди запам’ятав В. Стус між іншими писав: “Яка це була людина! Все життя – в горі, в нещасті, в муці – і він – один проти цілого світу – перемагає! Тобто не поступається напасникам, а йде напраом: або світ прийме мене, як я є, як мене народила мати, або вб’є, знищить мене. Але я – не поступаюся! І з кожної миті своєї, з кожного почуття й думки своєї зроблю свій портрет, тобто портрет цілого світу: хай знає цей світ, що душив, гнув мене, що я вижив, зберігся, доніс до людей усе, що хотів... І Бетховен повернув мені душу...” В. Стус, *Лист до сина*. 25.04.1979, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 6, книга 1: *Листи до рідних*, Львів 1997, с. 348–349. Пор. також: W. Mokry, *Wasyła Stusa droga do niepodległej Ukrainy*, “Краківські Українознавчі Зошити” 1993, т. I–II, с. 238.

Це більше за версифікаційні вправи! Один з найкращих друзів – Скворода”¹⁴.

Погляди автора *Зимових дерев*, частково вказані в цитованій вище автобіографії (*Двоє слів читачеві*), а також наведені в кореспонденції і в “табірному зошиті” (які є одним з найважливіших ключів до зрозуміння творчості поета), говорять про віру Василя Стуса в можливість “автентичного життя” людини, тобто віру в її дії згідні з цінностями і принципами, які вона визнає, подібно як робили це найважливіші вчителі поета – згадувані вже Григорій Скворода, Тарас Шевченко¹⁵, а також Василь Стефаник¹⁶, Марсель Пруст¹⁷, Борис Пастернак, Йоганн Вольфганг фон Гете, Людвіг ван Бетховен, Райнер Марія Рільке¹⁸.

¹⁴ В. Стус, *Двоє слів читачеві*, 42.

¹⁵ Див. на цю тему: Е. Соловей, *Проблема автентичного буття (В. Стус)*, [у:] *Українська філософська лірика*, Київ 1999, с. 253–258.

¹⁶ З твореним Василем Стусом “білим світом” співзвучні присутні у шанованій автором *Зимових дерев* “густій прозі” Василя Стефаника і виступаючі в його кредо *Мое слово* білі, поетичні образи, як: “білі уста”, “мамина біленька сорочка”, “сам білий” (письменник), “білий дитячий світ”, “білі вікна”, люди “всі в білих сорочках як на Великдень”, “біла троянда” – переможний промінчик сонця, який дозволяє вітати людей, що паломничають “під мамину пазуху” до місця світлого, спокійного, “білі сліди любові”. “Світла свічка” у новелі *Кленові листки*, *Скін*, *Ангел-Зої*. Пор. W. Mokry, *Krakowskie Słowo Wasyła Stefanyka o Ukrainie*, “Краківські Українознавчі Зошити” 1998, t. VII–VIII, s. 120–124; por. też: W. Mokry, *Ukraina Wasyła Stefanyka*, Kraków 2001, s. 19–20, 71–73, 117–118.

¹⁷ Для прихильників творчості М. Пруста (1871–1922), а в тому числі й В. Стуса найсуттєвіше значення мало те, що ознайомлення з твором *Шукаючи втрачений час* – як це висловив Ян Блонський, в читача з’являлося “те дивне відчуття: сенсація, відкриття світу, якого раніше не було і який раптово заіснував. Життя набирало блиску, ставало світліше. А блиск, як відомо, це прикмета краси”. J. Błoński, *O fikcji*, [w:] *Rozmowy na koniec wieku 2*, prowadzą Katarzyna Janowska, Piotr Mucharski, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2000, s. 122.

¹⁸ На думку Леоніда Рудницького “спадщина Василя Стуса включає низку віршів, у яких відбиваються творчі імпульси німецьких по-

Дійсно, існує низка поетичних і публіцистичних висловлювань Василя Стуса, які співзвучні з закликами – як це зауважила Елеонора Соловей – до “реалізації «віри» в діях” і до “узгодженості слова і дії”, до чого особливо переконували українські поети-мислителі XVIII сторіччя – Іван Величковський, згадувані вже Григорій Сковорода¹⁹, Тарас Шевченко, або автор-редактор відомих *Книг життя українського народу*, якому В. Стус присвятив окремий цикл семи віршів під заголовком *Костомаров у Саратові* у збірці *Зимові дерева*. Там де віру в Добро супроводжують добрі вчинки, там – писав Стус – життя “веселе, [повне] сонця і тепла”²⁰, а в серці людини, яка “нестанно плакає сад своєї душі” – як переконував посилаючись на стародавніх Отців Церкви “найкращий друг” Стуса – Григорій Сковорода, “родиться мисль добрая.., з добрих мислей родяться добрії хотіння.., з добрих хотіній

етів, головню Гете і Рільке, котрих він згідно з власними твердженнями найбільше любив. [...] Переклади з творчості різних німецьких поетів, між іншими Гете, Рільке і Готфрід Бенн, сконфіскувало КДБ при одному із чисельних обшуків”. Л. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників*, упорядкували і зредагували О. Зінькевич і М. Француженко, Baltimore–Toronto: Українське видавництво “Смолоскип”, 1987, s. 352–367; див. також: А. Kornijenko, *Poezja Wasyla Stusa*, wybór, wybór i tłumaczenia artykułów А. Kornijenko, Kraków 1996, s. 126.

¹⁹ Е. Соловей, *Проблема автентичного буття...*, с. 258.

²⁰ Цитовані слова В. Стуса зачерпнуто з кінцевої частини вірша за інціпітом *На однакові квадрати / поділений білий світ*. Ця кінцева частина, тобто остання стрічка існує в одному з варіантів цього вірша і не виступає у варіанті, з якого перекладав Анджей Новак, який користувався збіркою: Василь Стус, *Вечір. Зламана віть. Вибране*, упорядкування Оксана Дворко, Дмитро Стус, Київ: Дух і література, Задрука, 1999, с. 384. Цитований мною кінцевий фрагмент цього вірша був узятий з варіанту надрукованого в томі В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

родяться добрії ділання”²¹. Натомість, там де була зруйнована об’явлена в Біблії ієрархія найвищих цінностей, де як скаже Василь Стус “немає Господа на цій землі”, там місце князя любові – Бога-людини “займає почвар володар і владика люті”²². У спотвореній тим почваром-володарем країні, спотворена “на образ і подобу нового бога й заражена злом” людина стає “одночасно паном і жертвою”²³. Створений Богом любові “білий світ” добра і гармонії, “владика люті” перетворює на поділену на “однакові квадрати” і позбавлену неба “вітчизну катованих катів”²⁴ без радості, й повну страждань:

На однакові квадрати
поділили білий світ.
Рівне право – всім страждати
і один терпіти гніт.
Зле і кату, зле і жертві,
а щасливого – нема.
Всім судилося померти
за замками сімома.
Отаке ти, людське горе,

²¹ Рог. О. Сінкевич, *Біблійна основа „Саду Божественних пісень” Г. Сковороди*, „Краківські Українознавчі Зошити”, т. 3–4, Краків 1995, с. 241. “Доброму вертоградарю, який ненастанно плакає сад своєї душі, уподібнюється праведна людина в писаннях одного з творців церкви Іоанна Златоуста: *Яко з винограда виходять прозябенія, з прозябенія цвіти, з цвітів ягоди, з ягод вино витисненное биваєт, так і з душі праведного чоловіка родиться мисль добрая.., з добрих мислей родяться добрії хотіння.., з добрих хотіній родяться добрії ділання*” (с. 241).

²² В. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 3, книга 1. *Паліместти*, Львів 1999, с. 72.

²³ А. Kornijenko, *Wstęp*, [w:] *Poezja Wasyla Stusa*, wstęp, wybór i tłumaczenia artykułów А. Kornijenko, Kraków 1996, s. 21.

²⁴ В. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах...*, с. 72.

отака ти, чорна хлань,
демократіє покори
і свободо німувань.

Дум намарне гвалтування А кругом життя веселе
без причини, без мети стільки сонця і тепла.
в сотах ярого страждання Ти мене даремно, леле
з диким медом самоти²⁵. в світ неправди привела²⁶.

Шукаючи “краси”, але також “справедливості і правди”²⁷ Василь Стус будівників комуністичного “раю” на землі, які використовували “диявольські тортури і окрутенства”²⁸, обвинувачував у негідних людини, безправних діях, які в остаточному розрахунку обернуться проти ініціаторів та інженерів перетворення душ – жорстоких володарів і “лукавих

²⁵ В. Стус, *На однакові квадрати, поділили білий світ...*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

²⁶ У перекладеній в нинішньому томі версії цього вірша, виступає наведене вище інше, ніж у використаній Анджеєм Новаком версії, наступне закінчення, наведене також паралельно (праворуч) з другою версією закінчення того вірша: “А кругом життя веселе / стільки сонця і тепла. / Ти мене даремно, леле / в світ неправди привела”. В редакції, з якої перекладав цей вірш на польську мову Анджей Новак цей вірш мав таке (наведене ліворуч) закінчення: “Дум намарне гвалтування / без причини, без мети / в сотах ярого страждання / з диким медом самоти” (пор. с. 150 нинішнього тому).

²⁷ У 1979 році, у відповіді на отриману книжку про Р.М. Рільке, Василь Стус у листі до німки – “Христинки” між іншими писав: “Шкода, мій світ є інший від того, в якому жив Рільке. Моя душа шукає не тільки краси, але й прагне вищих сфер, справедливості й правди. Тут криються всі проблеми мого життя”. А. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників*, упорядкували і зредагували О. Зінкевич і М. Француженко, Baltimore–Toronto: Українське видавництво “Смолокип”, 1987, с. 367.

²⁸ В. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії...*, с. 75.

суддів”²⁹. Станеться так тому, що – як наголошує поет – у світі краси, добра і правди надаремне є “гвалтування дум” людини та надаремним є навчання людей неправди³⁰. Сильнішим від чинення зла, є, однак, у людині прагнення миру і гармонії в серці та стремління до нового життя у відродженому “білому світі” справедливості і краси. Воскресення “білого світу” є можливим завдяки поверненню людини до джерела любові, правди і добра – Бога. Повторне народження³¹

²⁹ В. Стус, *Як добре те, що смерті не боюся я...*, [у:] *Українське слово...*, с. 401. У цьому виданні перед словом “судді” немає слова “лукаві”, яке подано у примітці до цього вірша у львівському виданні, в якому вірш має наступний варіант: „що вам лукаві судді, не клонюся”. У виданій у Києві хрестоматії *Українське слово...* виступає тільки варіант без подання (навіть у примітці) слова “лукаві”. У тому ж київському виданні виступає версія: “що перед вами, судді не клонюся”. Пор. том В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61 і видання *Українське слово...*, с. 401.

³⁰ В. Стус, *На однакові квадрати, поділили білий світ...*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів: Каменяр, 1991, с. 61 і 138, у примітці номер один – як ми вже згадували – подано наступну інформацію: „У виданій у 1994 році у Києві хрестоматії *Українське слово...* після рядка: “в світ неправди привела” є закінчення: Дум намарне гвалтування / без причини без мети / в сотах ярого страждання / пустографки самоти” (с. 18).

³¹ У східній християнській традиції свята Різдва і Воскресіння Христа не тільки згадуються як події далекого минулого. В Утрени Великого Дня Воскресіння виступають дієслова у теперішньому часі і прислівники “сьогодні”, які служать не звичайному пригадуванню тих найважливіших подій в історії християнства: “Сьогодні родиться з Діви Той, що рукою держить все сотворіння...” “Сьогодні все наповнилося світлом: небо, земля і глибини підземні. Нехай же вся вселенна празнує Христове Воскресення, в якому ми утверджуємось. Вчора нас поховано з Тобою, Христе – встаємо сьогодні з Тобою воскресим...” “Христа побачимо – правди Сонце, що всім життя освітлює”. Пор. *Молитослов*, частина друга: *Богослужби з Тріоди і мінеї*. При монастирі Генеральної Курії, Рим 1978, с. 455 і відповідно с. 154. Нове, щорічне народжування Бога-Сина в серці людини в поетичній формі висказав Богдан-Ігор Антонич у вірші *Gloria in excelsis*: „Сьогодні гояться всі рани, / Сьогодні всміхнені всі

“напівпам’ятного, напівзабутого” Бога в серці людини поет зображає в двох варіантах того самого поетичного призна-
ння з 1970 і 1972–1979 років:

В мені уже народжується Бог
і напівпам’ятний, напівзабутий [...] переживає...³²
і поступово одміняє душу,
і повнить груди холодом, і світлом
мене донищує [...] і голова моя, налита сонцем,
вже передсмертну радість прочува³³.

Бог народжується в серці поета, щоб повторно упоряд-
кувати, переобразити і освятити “поділений на однакові
квадрати”, але повний хаосу світ без Бога, якого відкидали
і винищували представники воюючого атеїзму і комунізму.
Повторно народжений “гідний пам’яті, напівзабутий Бог”
наповнює “груди світлом”, а “голову сонцем”, щоб людина
зберегла і плекала в собі іскру Божу і щоб не згасла та “до
болю” спрагнена й необхідна для духовного життя свічка,
яка оберігає перед темрявою темноти скривджених і прини-
жених людей. Доки “не погасне свіча болю”, доти триватиме
сковородівське³⁴ “самоспалення і вічне повертання до тіла”,

люди [...] / Хай грає пісня серед герця, / бо це найбільша з перемог.
/ У жолобі мого серця / сьогодні народився Бог”. Б.-І. Антонич,
Велика гармонія, Київ 2003, с. 208–209.

³² В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 195. Варіант вірша з 1970 року.

³³ В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 140.

³⁴ На думку Г. Сковороди смерті і знищення немає. Існує тільки по-
вернення кожної людини, кожної істоти до свого початку, до свого
небуття: у природі все старіє, змінюється; тільки дух – Боголюдина
є вічною; не вмирає, але змінюється від смерті до життя, від тлін-
ного буття – до тіла нетлінного – вічного. Пор. W. Mokry, *Hryhorija
Skovorody rozumienie Chrystusa jako idealnego – prawdziwego człowieka*,

щоб “початись там, де щойно закінчився, закінчуватись там, куди повік тобі наказано путі-дороги”³⁵ – констатує Василь Стус.

Суттєву роль, зокрема в “поетистичних”³⁶ віршах Василя Стуса, відіграє власне тісно пов’язана з символікою світла свічка, яка є символічним образом життя і смерті та “уваю життєдайної, постійно спалюючої себе, але завдяки тому завжди оновлюючої себе сили природи”³⁷.

З’явлення Бога під постаттю вогню переживає прив’язана косами до палаючої сосни “чорноброва” Галя у вірші *Горить сосна*. Подібно як у Святому Письмі є це очищаючий вогонь терпіння, яким Бог випробовує душі (так само як піддаються пробі благородні метали у вогні металургійних печей). Водночас є це той вогонь, який освітлює і запрошує “горіючу на тім вогні як свічка”³⁸ Галю, щоб “цілувала Господню ризу” Бога, який надходить:

[w:] *Słowianie Wschodni. Duchowość, mentalność, kultura*, pod red. A. Rażny, D. Piwowarskiej, Kraków 1998, s. 59. Пригадаймо, що “В суботу” і “В неділю на Утрени” Воскресіння вірні співають “Ти воскресив тих, що в гробах, даючи людському родові нетлінність [...] Бо смертну здолавши силу, воскресінням Твоїм Спасе, Ти дав усім умерлим нетлінність. Життєподавче Господи, Слава Тобі!”. *Молитослов. Вечірні і утрени: недільні – щоденні – загальні*, Рим 1975, с. 131–134.

³⁵ В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії...*, с. 140.

³⁶ “Поетистичними” творами називає Юрій Шевельов твори, яким характеристичний “поетизм”, цебто слова і мовні конструкції, які “чужі розмовній і діловій мові, які характеризують специфічно поетичну мову і плекають її як окремий тип мови в межах, звичайно, національної мови, дуже часто як жест протиставлення буденності буденної мови, як вірність віковій традиції, як виклик. Поетизмами можуть бути старі, архаїчні вирази, новотвори самого поета, тощо”. Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про “Палімпсести” Василя Стуса*, [у:] *Українське слово...*, с. 380–381.

³⁷ D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 409.

³⁸ В. Стус, *Горить сосна*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня*, с. 5.

Горить сосна – од низу догори.
[...] Ой і нещаслива ти,
чорнобрива Галя, чорнобри...
Прив’язана за коси до сосни,
вся біла, наче біль, за біль біліша. [...]
Горить сосна – од низу догори
сосна палає – од гори до низу.
Йде Пан-Господь. Цілуй Господню ризу,
ой чорнобрива Галя, чорнобри...
Прости ж мені, що ти, така свята,
на тім огні, як свічечка, горіла.
О, як та біла білота болила
О, як болила біла білота...³⁹

Палаючий від “низу догори і від гори до низу” вогонь сосни і згоряюча “як свічка” у тому вогні Галя – це один з найглибших, пов’язаний з біблійною символікою, образів Василя Стуса, показуючий дух людини, якої творцем є Бог, згідно з закликком творця псалмів: “Бо світильник Ти, Господи, мій, і освітить Господь мою темряву!” (2 Сл 22, 29)⁴⁰.

Галя поводитьсь згідно з очікуваннями Бога, який просив своїх сповідників, щоб запалені Яхве в їх серцях свічки не ставити “під посудину”⁴¹, але щоб вони горіли посеред безбожного світу, даючи свідоцтво про правдиве світло, як палаюче неначе смолокип слово Іллі та Іван Хреститель, який “світильником був, що горів і світив” (Ів. 5, 35)⁴².

³⁹ Там само.

⁴⁰ Друга книга Самуїлова (або Друга Книга царів) (2 Сл 22, 29), *Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Завіту*, із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена [місця і року видання не подано], с. 416.

⁴¹ “І не запалюють світильника, щоб поставити його під посудину, але на свічник, і світить воно всім у домі. Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на небі”. (Мт 5, 15–16), [у:] *Біблія або книги Святого Письма...*, с. 1189–1190.

⁴² Євангелія від св. Івана (Ів. 5, 35), [у:] *Біблія або книги Святого Письма*, с. 1315.

В образі “чорнобрової” Галі, представленій під постаттю згоряючої свічки, як “животворчої, що постійно себе травить, але завдяки тому завжди оновлюючій себе сили природи”⁴³, можна одночасно вбачати повне самопожертвування діяння фізично дуже крихкої, але духовно незламної героїні – Галі, яка зберігає в собі Господнє світло, яким сіяє. Палаюча як свічка Галя – це своєрідна відповідь на заклик Бога, щоб сповідники Його Сина Ісуса Христа, які готові щоб запалати у темряві, якщо вже прийде така потреба, засіяли збереженим в серцях світлом даним самим Творцем⁴⁴. А про те, що прийшов “час витрачання”, час сяяння збереженого в серці вогника свічки, Василь Стус говорить у вірші *Блажен, хто витрачатиме, коли приходить час утрат*⁴⁵. Поетичний образ Божого вогню, який вибухає як “горючий куц тернини [...], щоб очистити від гріхів все людство”⁴⁶ і образ палаючий як свічка “чорнобривої” Галі є необхідними, щоб очистити – як напише Василь Стус – “погар раю, храм, зазналий скверни”⁴⁷. Щоб перетворити, очистити від всякої скверни, облагородити, вчинити знову білим і святим чорний погар раю, та щоб повернути святість оскверненому храмові, треба – після поета – відродити в серцях людей надію в можливість існування добра:

⁴³ D. Forstner, *Lampa*, [w:] *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 409.

⁴⁴ “Бо Бог, що звелів був світлу засяяти з темряви, у серцях наших засяяв, щоб просвітити нам знання слави Божої в Особі Христовій” (2 Кор. 4, 6), [у:] *Біблія або книги Святого Письма*, с. 1424.

⁴⁵ В. Стус, *Блажен, хто витрачатиме, коли приходить час утрат*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 140.

⁴⁶ Як подає Клементій Олександрійський “стовпи вогню та горючий куц тернини – це образи правдивого Божого вогню, який вибухає з христового дерева, щоб очистити від гріхів всю людськість”. Див. М. Lurker, *Ogień*, [w:] *Słownik obrazów i symboli biblijnych* tłum. br. K. Romaniuk, Poznań: Pallottinum, 1989, s. 150.

⁴⁷ В. Стус, *Яка нестерпна рідна чужина, цей погар раю, храм, зазналий скверни!*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 133.

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе,
Добро і правдо віку. Через сто
зневір

.....

і врочить подив: не спиняйся, йди
То – шлях правдивий.
Ти – його предтеча⁴⁸.

Довіра в існування добра дає надію і віру в перемогу найвищого Добра – Бога, давця любові і світла. Повторне народження Бога в серцях українських християн є необхідне для відродження “білого світу, який є завжди добрий” – як вірив Василь Стус. Тому поет переконував, що благословенними є ті, які для духовного збагачення себе і ближніх вміють відмовитися від справ приземних, тлінних незалежно від ціни, яку приходиться їм платити за вірність своїм духовим ідеалам:

Блажен, хто витрачать уміє,
коли заходить час утрат,
щоб залишалася надія
і виростала во стократ.
Що білий світ – він завжди білий
і завжди добрий білий світ,
хоч ти у ньому син несмілий,
кого пройняв циганський піт.
Та все ж життя твоє у леті,
і в ньому порятунок твій.
Вся суть твоя лише в поеті,
а решта тільки перегній,
що живить корінь. [...] ⁴⁹

⁴⁸ Цит. за: Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про „Палімпсести” Василя Стуса*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників...*, с. 375.

⁴⁹ В. Стус, *Блажен, хто витрачать уміє, коли заходить час утрат*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 131.

Невпинний, перемінючий світ лет поета⁵⁰ – “те освячування світу або вітчизни” – це Стусова версія Weltinnenraum (внутрішнього світу) Рільке, “але [...] на місце Орфея Рільке, який своїм співом, своєю лірою перетворює дійсність, у Стуса приходять Господь Бог, що благословляє Україну і світ”⁵¹. У віднайденому Богу поет “вбачає надію на виконання власної місії, якою, зокрема, є прагнення – дати свідоцтво правді про тиранію і жертвою свого терпіння негувати зло”⁵², а його сівачам простити, щоб непереможними стали основані на любові фундаменти добра.

Особливо глибокий духовний образ світу висловлений поетом у вірші *Звелася длань Господня* та у вірші *Ярій душе! Ярій, а не ридай*, написаному на похорон вбитої “невідомими” і до нині не знайденими винуватцями Алли Горської, авторки вітражу Тараса Шевченка в Київському університеті. Її мученицьку смерть та віру у безсмертність її творчості, оплакує огорнене “білою стужою серце України”

Ярій душе! Ярій, а не ридай,
У білій стужі серце України.
А ти шукай – червону тінь калини,
На чорних водах – тінь її шукай.
Бо – горстка нас. Малесенька щопта.
Лише для молитов і сподівання⁵³.

⁵⁰ Пор. Б. Рубчак, *Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості...*, с. 350–351.

⁵¹ Л. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке...*, с. 363. “Мотиви з поезії Рільке порозкидані в поезії Стуса, але – як гадає Л. Рудницький – тут усі вони християнізовані. Стус, так би мовити, втілював Рільке в українську традицію”. *Василь Стус в житті, творчості...*, с. 362.

⁵² В. Nazaruk, *Sacrum we współczesnej poezji ukraińskiej*, „Sławieński Dom Kultury” II ‘90, s. 8.

⁵³ В. Стус, *Ярій душе! Ярій, а не ридай*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 65.

Прагненням, щоб відроджуваний зі знищення “світ святився”, переповнений є вірш *Звелася длань Господня*, яка вказує Україні шлях повернення до “Великодніх зірок” і духовного “воскресіння”:

Ця синь зазолотіла,
це золото сумне,
пірвавши душу з тіла
об’яснили мене.

Голосить сніговиця,
співочий хрипне дріт.
А світ – нехай святиться,
нехай святиться – світ⁵⁴.

Переміна навколишнього, сумного і понурого світу, його удоховлювання і освячування – це заплачене мученицькою смертю поета в советському карцері в 1985 році, найважливіше і незламне прагнення Василя Стуса. Додатково це підтверджує поет в *Автопортреті зі свічкою*. Змальоване у тому творі фізичне світло, появляється на зміну темряві ночі, і божественного світла, яке ніколи не зникає і не має кінця, згідно зі словами святого апостола Івана: “Бог є світло, і немає в Нім жадної темряви!” (1 Ів 1, 5)⁵⁵. Вічний круговорот світла, що з’являється після темряви ночі усвідомлює безперервну боротьбу світла і темряви й вказує одвічні змагання життя зі смертю⁵⁶: “І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула його” (Ів 1, 4–5)⁵⁷.

⁵⁴ В. Стус, *Звелася длань Господня*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 21.

⁵⁵ Перше соборне послання св. апостола Івана, [у:] *Біблія або книги Святого Письма*, с. 1494.

⁵⁶ Por. A. Fenillet PSS, P. Grelot, *Światło i ciemność*, [w:] *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, Poznań: Pallottinum, 1990, s. 958–963.

⁵⁷ Євангелія від св. Івана, [у:] *Біблія або книги Святого Письма*.

З творчості Василя Стуса променіє незламна віра, що життя це “світлість людей”, які вірять в джерело світлості, якого темрява не обгорне, поки не стомиться рука людини тримаюча свічку над головою:

Тримай над головою свічку,
допоки стомиться рука –
ціле життя. Замало – нічку. [...]
Де ви, крилаті? Гулі-гулі!
Як вам – нестерпно без небес?
Аж очі підвели, послулі.
О ні, ти не один воскес!⁵⁸

Замкнений у в'язниці тридцять шостого пермського концтабору, тільки Бога і “наповнених за біль білішою білю” ангелів, про світлість в своїй душі і в душах своїх земляків, міг просити Василь Стус, який, чекаючи на смерть на 47 році життя, в душі християнського обов'язку вибачив своїм катам⁵⁹. Поет вірив, що в його “поділений на однакові квадрати” Вітчизні – Україні, де чотири роки після смерті, у переломному для духовного відродження Європи 1989⁶⁰ році спочило його тіло відродиться збережений в його серці “завжди добрий білий світ”, відбудові якого присвятив свої твори і життя:

⁵⁸ В. Стус, *Автопортрет зі свічкою*, [у:] В. Стус, в цьому томі, с. 86.

⁵⁹ В. Стус, *Прощаю вас, лихі кати мої, прощаю вас коли вже смерті жду видимої коли вже час*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 139.

⁶⁰ У виданій у 1991 році енцикліці “Centesimus Annus” папа римський Іван Павло II зокрема написав “...можна доцінити значення неочікуваних і дуже надійних подій останніх років. Їх кульмінаційними звершеннями без сумніву були події 1989 року в країнах Центральної і Східної Європи, але обіймають вони довший період і ширший обрій географічний”. Див. розділ *Рік 1989* в енцикліці “Centesimus Annus” в: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków: Znak, 2000, s. 649.

Тільки тобою
білий святиться світ,
Тільки тобою
Повняться брості віт,
Запарувала
духом твоїм рілля,
Тільки тобою
тішиться немовля.
Спів калиновий
піниться над водою
Тільки тобою, тільки тобою,
Тільки тобою
серце кричить моє.
Тільки тобою
сили мені стає
далі брести.
Гугою світовою –
Тільки тобою. тільки тобою⁶¹.

⁶¹ В. Стус, *Тільки тобою*, [у:] *Українське слово...*, с. 396–397.